

HANEFÎ MEZHEBİNİ DİĞER MEZHEPLERE TERCİH BAĞLAMINDA İMAM BUHÂRÎ'YE YÖNELİK TENKİTLER VE CEVAPLAR EKMELEDDİN EL-BÂBERTÎ VE İBN EBİ'L-İZ EL-HANEFÎ ÖRNEĞİ

Ahmet İnanır^{1*+}

¹Doç. Dr., Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi

* ahmet.inanir52@gop.edu.tr

+ORCID: 0000-0001-8300-2682

Öz- İslâm hukuk tarihinde fikhî mezhepler; birey ve toplum yaşayışları ile devlet uygulamalarını değer merkezli bir sistem içinde yürütmeye imkân veren kurumlardır. Bir toplum içinde farklı fikhî mezheplerin bulunması ve bunların devlet nezdindeki yeri ve etkinliği beraberinde mukayese, tercih ve üstünlük tartışmalarına zemin hazırlamaktadır. Bu münazara ve münakaşalar ilim meclislerinde sözlü olarak yapıldığı gibi çeşitli risâle ve kitaplara konu olmuş, zaman içinde “el-hilâf” adında bir fikhî literatür gelişmiştir.

VIII. (XIV) asırda Memlûkler, doğudaki Müslümanların Moğol, Endülüs'ün ise Haçlı istilâsına uğradığı asırlarda pek çok âlimin sığındığı bir yer olmuştur. Haliyle bu dönemde ilmi faaliyetlerin hız kesmeden arttığı Mısır'da mezhep üstünlüğünü konu edinen pek çok çalışma yapılmış, Kitap ve Sünnet gibi delillere en uygun hükmün ve mezhebin tespitine yönelik bazı eser ve risâleler kaleme alınmıştır. Bâbertî'nin yaşadığı dönem Memlûkler devrinde Ebû Hanîfe'nin (ö. 150/767) güya Buhârî'nin (ö. 256/870) sahih olarak nitelediği hadisleri bilmediği, bu yüzden de Hanefî mezhebinin bazı görüşlerinin hadislere muhalefet ettiği şeklinde itham edici bazı iddialar ortaya atılmıştır. Bâbertî de Hanefîleri bilgilendirmek Ebû Hanîfe'nin zayıf olduğu iddia edilen yönlerinin aslında güçlü olduğunu göstermek amacıyla bir risâle yazmıştır. Eserinde İmam Buhârî'yle ilgili bazı tespitlerde de bulunan Bâbertî'ye göre Buhârî, Buhara'da yaşadığı için elde ettiği hadisleri de oradan almıştır. Ayrıca ailesinin bütün fertleri Hanefî mezhebine mensuptur. Bu durum Buhârî'nin, *Sahih*'inde bir araya getirdiği hadislerin Hanefîlerde mevcut olduğunun açık bir delilidir. Ayrıca Buhârî, Bâbertî tarafından “Kıssacı” Muhammed b. İsmail olarak nitelendirilmiştir. İbn Ebi'l-İzz el-Hanefî ise onun Buhârî'yle ilgili bu iddialarına da cevap veren bir reddiye kaleme almıştır. Bu çalışmada söz konusu görüşler, Buhârî'yi merkeze alarak değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler – İslam Hukuku, Hanefî Mezhebi, Ebû Hanîfe, İmam Buhârî, Ekmeleddin el-Bâbertî, İbn Ebi'l-İzz el-Hanefî.

CRITICS AND RESPONSES TO IMAM BUKHARI IN THE CONTEXT OF THE PREFERENCE OF HANAFI TO OTHER SECTS (EXAMPLE TO EKMELEDDIN EL-BÂBERTÎ AND SADREDDIN ALI B. ALI B. MUHAMMED IBN EBİ'L-İZZ AL-HANAFI)

Abstract –Fiqh sects in the history of Islamic law are structures that individual, society and the state of religious life and practices in a systematic way that allows them to do so. The existence of different Fiqh sects within a state and their place and effectiveness in the state institution bring with about arguments of debate, choice and superiority. These debates and arguments were made orally in scientific councils. Also a literature called el-hilâf has been developed as a subject of various booklets and books.

VIII. (XIV) century the Mamelukes were a place where many scholars took refuge at the time when the Muslims in the east were subjected to the invasion of the Mongols and the Andalusian were invaded by the Crusaders. In order to determine the supremacy of the denomination or the provisions for evidence such as the Book and the Sunnah, some treatises have been written. In the Mamluk period of the Bâbertî lived, he did not know the hadiths of Abu Hanifa (ö. 150/767) which Buhârî(ö. 256/870) supposedly described as Sahih, therefore, some of the views of the Hanafi sect are opposed to the hadiths of the Prophet, accusatory claims have been put forward. He also wrote a treatise in order to inform his members about Abu Hanifa, in order to show that the allegedly weak aspects were actually strong. Of course, some determinations related to Imam Bukhari were also made in this work. According to him, Bukhari lived in Bukhara and learned the hadiths that were acquired there. All members of his family are Hanafi. The hadiths brought together by him are clear evidence that they are present in the Hanafis. On the other hand, he characterized Bukhari as “fable narrator” Muhammed b. İsmail. Ibn Abubl-Izz el-Hanefî, however, wrote a refusal to respond to these claims of Bukhari.

Keywords – Islamic Law, Hanefi Sect, Abu Hanifa, Imam Bukhari, Ekmeleddin al-Bâbertî, İbn Ebi'l-İzz el-Hanefî.

Giriş

İmam Ebû Hanife (ö. 150/767) İslam düşünce tarihinde önde gelen bir mezhep imamı olarak meşhur olmuştur. Hanefî mezhebi ilk başlarda her ne kadar Irak'ta kurulmuş olsa da asıl gelişimini Mâverâünnehir bölgesinde gerçekleştirmiştir. (Bardakoğlu, 1997: 16/3, 9) İmam Muhammed b. İsmail Buhârî (ö. 256/870) de Hanefî mezhebinin yaygın olduğu Buhara'da doğmuş ve on altı yaşına kadar burada yaşamıştır. Ailesiyle birlikte hac yapmak için Hicaz'a gittiklerinde ise geri dönmemiş ve orada Ehl-i hadîs olarak bilinen âlimlerin derslerine iştirak etmiştir. (A'zamî, 1992: 6/368)

Emevîler döneminden itibaren âlimlerin re'y ve hadisi kullanmada gösterdikleri metot ve görüş farklılığına dayanan rekabet ve fıkri çekişmeler; Medine ve Kûfe merkezli Hicaz fıkhi ile Irak fıkhi arasındaki farklılaşmayı ortaya çıkarmıştır. Bunların ilkinde Ehl-i hadîs diğerine de Ehl-i re'y denilmiştir. (Bayraktutar, 2015: 54-55) Ancak bu ayrımın muhatapları, yani kimin Ehl-i hadîs kimin ise Ehl-i re'y olduğu kişiden kişiye ve devirden devire farklılık arz etmiştir. Meselâ Buhârî'nin yaşadığı dönemde Hanefîler Ehl-i re'y; Mâlikî ve Şâfiî ekolleri ise Ehl-i hadîs olarak nitelendirilmiştir. Ancak muhaddislerin fıkımın Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855) ile ekolleşmesiyle birlikte ilk üç mezhep Ehl-i re'y, Hanbelîler ise Ehl-i hadîs olarak nitelendirilmeye başlanmıştır. Buhârî'nin yaşadığı dönemde Ehl-i hadîsin hedefinde genelde re'y ekolu, özelde ise onun temsilcisi olarak Ebû Hanife ve arkadaşları olmuştur. Bu durum Bişr b. Gıyâs (ö. 218/833) ve İbn Ebû Duâd (ö. 240/854) gibi Hanefî mezhebine mensup bazı Mu'tezilî âlimlerin yaklaşımı da etkili olmuştur. (Kevserî, 1356; 4 vd.; Ögüt, 1994: 10/508-510)

Ebû Hanife, sahip olduğu ilmî kudreti ve özellikle fıkıh ilmindeki görüş ve düşünceleriyle daha hayattayken İslâm dünyasında tanınmış, taraftarları kadar kendisini eleştiren ve karşı çıkan kimseler de daima bulunmuştur. Zira o, içtihatlarında nasların yanı sıra re'ye özel önem vermesi, kıyas ve istihsanı hüküm çıkarma yöntemi olarak benimsemesinden dolayı bazı kesimler tarafından bid'at ehli olmakla suçlanmış, sünnete muhalefet etmekle ve hadis bilmemekle itham edilmiştir. Hakkındaki bu ithamlar vefatından sonraki asırlarda da sürmüştür. (Ebû Zehrâ, 1959: 298; Bardakoğlu, 1997: 16/2) Bu tartışmalar ilk dönemlerde Ehl-i re'y ve Ehl-i hadîs arasında cereyan ederken özellikle IV/X. asırdan itibaren mezhep oluşumunun şekillenmesiyle birlikte farklı mezhepler arasında üstünlük ve Hz. Peygamber'in sünnetine en uygun olma etrafında yapılan tartışmalar çerçevesinde İmam Buhârî gibi ileri gelenlerin görüşleri de istişhad edilerek gündemde tutulmuştur.

Sünni fıkıh mezhepler arasında özellikle Şâfiîler, aynı devlet sınırları ve coğrafi mekânlarda birlikte yaşamak durumunda kaldıkları Hanefîlerle rekabet ederken kendi hâkimiyet alanlarını muhafaza etmek ve yeni mevziler kazanmak adına buna öncülük etmişlerdir. (Ebû Zehrâ, 1959: 7-9) Dolayısıyla bir mezhebe bağlı kalmayı reddeden delil merkezli fıkıh anlayışına (ittibâ) sahip olanların da hâkim mezhep konumunda olan Hanefî mezhebine karşı benzer bir tavır içinde olduklarını söylemek mümkündür. (İbn Ebi'l-İz, 1985: 55; Atar, 2016: Cilt Ek-1/679-681)

Ehl-i Hadis ve Ehl-i Re'y arasında İmam Buhârî öncesi arka plan düşünüldüğünde o, Ebû Hanife'yi tenkit edenlerin ne ilki ne de sonucudur. Ancak o, İslam hadis külliyyâtının en değerli iki kaynağından biri olan *el-Câmiu's-Sahih*'in musannifi olması hasebiyle sahip olduğu yüksek itibar sebebiyle her devirde kendisinden istişhad yapılmaya çalışılmıştır. Öyle ki bu eser Müslümanlar arasında benzersiz bir teveccühe mazhar olmuş, hatta kendileriyle hatimler indirilmiştir. Meselâ el-Hâkim en-Neysâbüri (ö. 405/1014) yaşadığı dönemde onu bir sıhhat ölçütü şeklinde öne çıkarmıştır. Sonraki asırlarda ise bazı âlimler en sahih kitap olduğuna ümmetin icmânının bulunduğunu ileri sürerek *Sahih*'deki bilgileri mutlak doğrular olarak kabul etmişlerdir. (Hatiboğlu, 1997: 1; Çakın, 1997: 101-109; Türcan, 2012: 80) *el-Câmiu's-Sahih* de ihtiva ettiği hadisler dolayısıyla hem Şâfiîler hem de Hanefîler arasında en muteber kitap olarak kabul edilmiştir.

Memlükler dönemine rastlayan VIII. (XIV) asır Mısır'ında yükselen bir mezhep konumunda olan Hanefî mezhebine karşı Buhârî'nin Ebû Hanife ile ilgili olduğu düşünülen menfi görüşlerinin gündeme gelmesi onun hem kamuoyunda hem de âlimler nezdindeki itibarından kaynaklanmaktadır. Hatta öyle ki siyasi şartlar gereği Ebû Hanife'yi açıkça zemmedemeyen kimseler Buhârî'yi methederek Hanefîlere imada bulunmaktaydılar. (İbn Ebi'l-İz, 1985: 55) Yaşadığı asırlarda Buhârî'nin böyle bir tanınmışlık ve hatadan korunmuşluk algısının bulunmasına rağmen Bâbertî, Hanefî mezhebinin savunmak adına Buhârî'yi tartışma zeminine çekmekten kaçınmamıştır.

İmam Buhârî, *el-Câmiu's-Sahih* adlı eserinde, müsned hadisleri bir araya getirmeyi amaçlamış, ayrıca bu tür hadisleri *sünnet* olarak nitelemiştir. O, naklettiği hadislerin sıhhati kadar onları ilişkilendirdiği bab düzeni ve bab başlıkları üzerinden amacını gerçekleştirmeye çalışmıştır. Sahih hadisleri toplama iddiasındaki bir eserde, 1341 muallak hadisi koyması, rivayetlerin farklı birçok babla

ilişkilendirmesi, rivayetlerin naklinde taktî'e¹ başvurması, rivayet tariklerinin pek fazla zikretmemesi, kuşkusuz Buhârî'nin rivayetini yanı sıra hadisleri itikâdî ve fikhî belli bir düşünce içinde istihdam etmeye çalıştığını göstermektedir. Bu sebeple âlimler arasında "Buhârî'nin fikhî bab başlıklarında bulunur" sözü meşhurdur. (İbn Hacer, 1379: 13/344; Sezgin, 1956: 107; Koçyiğit, 1985: 230; Güler, 2015: 13; Türcan, 2012: 75-77). O, bazı hadislerin hemen ardından meselenin durumuna göre kendi görüşünü de belirtmiş, kimi zaman da muhalif görüşlere yer vererek onları eleştirmekten geri durmamıştır. (Erdem, 2016: 70) Onun görüş ve anlayışını yansıtan bu başlıklarda kesinlik ifade eden malum fiil kalıplar (cezm) ile zikredilen rivayetler sahih, kesinlik ifade etmeyen meçhul fiil kalıplar (temrîz) ile zikredilen rivayetler ise zayıf olarak bilinir. (Güler, 2015: 13) Söz konusu bu ifadelerden Hanefiler ile diğer muhaliflerden kimin kastedildiği konusunda farklı görüşler bulunsa da Buhârî'nin fikhî görüşlerinin diğer ekollere göre en çok Hanefilerin görüşleriyle çeliştiği açıktır. Bu ihtilafın başta zekât, hibe, şehâdât (Buhârî, Şehâdât, 8), vasâyâ, talak, ikrah, hiyel ve ahkâm olmak üzere toplamda yirmi beş konuda olduğu görülmektedir. Diğer taraftan Buhârî, râvîlerin durumlarına dair *et-Tarihu'l-kebir* ve *et-Tarihu's-sagîr* isimli eserlerini kaleme almıştır. Burada İmam Ebû Hanife ile alakalı ta'dil rivayetlerinden hiç söz etmemiş sadece bir takım asılsız cerh edici rivayetlere yer vermiştir. Bu rivayetler incelendiğinde onların hem senet hem de metin itibarıyla bazı sorunlar içerdiği görülür. Buhârî gibi bir muhaddisin böyle sorunlu rivayetleri ayırt edebilecek bilgi birikimi olduğu düşünüldüğünde, onun bu konuda Abdullah b. ez-Zübeyr el Humeydi (219/834) gibi Ehl-i hadîsin Ebû Hanife'nin şahsî reyini Hz. Peygamber'in (sav) hadisine tercih ettiği şeklindeki isnatlarının tesirinde kaldığı anlamına gelmektedir. (Erdem, 2016: 82-83).

İlk dönemlerden itibaren Hanefiler, Buhârî'nin Ebû Hanife'ye yönelik eleştirilerine cevap vermeye çalışmışlardır. Son asırlarda da bu çalışmalar devam etmektedir. Bu bağlamda Hanefî âlim Sehânenfûrî'ye (ö. 1298/1880) ait "*Ba'du'n-nas fi def'i'l-vesvas*" ile Dimeşekli Abdulganî el-Meydânî'ye (ö. 1298/1881) ait "*Keşfu'l-iltibas amma evredehu'l-Buhârî ala ba'di'n-nas*" isimli müstakil çalışmalar (Meydânî, ts.) yanında çeşitli şerh ve haşiyelerde açık ve örtülü bir şekilde bu iddialar reddedilmiştir. (Aynî, 1420/2000: 1/166, 210, 442, 533) Günümüzde de Hilmi Merttürkmen tarafından hazırlanan "*Buhârî'nin Ebû Hanife'ye İtirazları*" isimli bir doktora tezi (Merttürkmen, 1976) ve Mehmet Eren'in de

"*Buhârî'nin Sahih'inde Re'y Ehline İtiraz Ettiği Bazı Meseleler*" (Eren, 2003: 139-164) adlı çalışması bu meseleleri incelemektedir.

Müellifler arasında Buhârî'nin mutlak müctehid olduğu ve Ebû Hanife ile olan ihtilafının da içtihat farklılığı olarak değerlendirenler vardır. Hatta onun pek çok görüşünün İmam Şâfiî'nin görüşleriyle örtüştüğünü iddia edenler yanında Ebû Hanife'nin görüşleriyle örtüştüğü belirtenler de bulunmaktadır. (Bâbertî, nr. 1384: 207a-b; Meydânî, ts.: 9-10; Azîmâbâdî, ts.: 17; Türcan, 2012: 87). Şimdi burada söz konusu itirazlara yer vermeden, Ekmeleddin el-Bâbertî ve İbn Ebî'l-İz arasında İmam Buhârî etrafında cereyan eden ihtilafı değerlendireceğiz.

1. Mezhep Üstünlüğü Tartışmaları

VIII. (XIV) asır Memlükler Devleti zamanında Mısır'da mezhep üstünlüğünü veya Kitap ve Sünnet gibi delillere en uygun hükmün ve mezhebin tespitine yönelik bazı tartışmalar yapılmıştır. Ekmeleddin Bâbertî'nin yaşadığı asırlarda, Mısır Memlükler Devleti'nde, Ebû Hanife'nin Buhârî'nin *el-Câmiu's-Sahih* adlı eserinde sahih olarak nitelediği bazı hadislerle vakıf olmadığı ve dolayısıyla onun Hz. Peygamber'in (sav) hadislerine muhalefet ettiği iddia edilmiştir. (Bâbertî, nr. 1384: 204b) Bu tür iddialar önceki asırlarda fazlasıyla dile getirilmiş ve Hanefiler onlara gerekli cevabı vermiştir. (İbn Ebî Şeybe, 1994) Buna rağmen bu dönemde mezhep üstünlüğü etrafında böyle iddiaların yeniden gündeme gelmesi o devirlerdeki siyasi ve hukuki şartlarla ilgili bir durum olduğu söylenebilir. Zira bu dönemde Memlükler Devleti, kendi içindeki mezhep çeşitliliği yanında bir kısmı diğer İslam beldelerindeki istila ve baskı sebebiyle, bir kısmı da meşhur hocalardan ilim öğrenmek üzere gelenlere ev sahipliği yapmaktadır. Gelenlerin bir kısmı aynı mezhebe bağlı olsa da farklı fikhî havzalarından gelmenin etkisiyle farklı yaklaşımlar içinde olabilmektedir. Bu dönemlerde Kahire ve Dımaşk İslâm dünyasının en parlak ilim merkezleri arasındadır. (Tekindağ, 1961: 147; Heffening, 1979: 11/271; Kopruman, 1992: 5/222) Bâbertî'nin yaşadığı dönem hem mezhep içi hem de mezhepler arası yoğun tartışmaların yaşandığı bir dönem olduğu anlaşılmaktadır. Ancak bu dönemde de mezhep üstünlüğü tartışmalarına iltifat etmeyen hatta buna karşı çıkan birçok fakih bulunmaktadır. Mesela, Şafiî olduğu halde İmam-ı Azam'ı savunanlar olduğu gibi, Hanefî olduğu halde ilmi sâiklerle İmam Şafiî'yi savunanlar, hatta Şafiî mezhebini Hanefilikten daha üstün gören bazı Hanefî âlimlerin varlığı bilinmektedir. (Ebû Zehrâ, 1959: 9; İnanır, 2012: 83) Meselâ önceleri Hanefî olan Makrîzî Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Ali b.

¹ Birkaç konuyu içeren bir hadisin sadece ihtiyaç duyulan kısmını almayı veya bir kısmını bir yerde, diğer kısmını aynı senedle başka bir yerde nakletmeyi ifade eder. (Efendioğlu, 2010: 483-484).

Abdülkadir el Hüseyinî Takiyyüddin (1362-1442), başta Zâhiriyye mezhebine ilgi duymuş, daha sonra Şafî mezhebinde karar kılmıştır. Onun Şafî mezhebini benimsemesinde bu mezhebi Hanefilik'ten daha titiz görmesi ve Şafî mezhebinin yaygın olduğu Mısır toplumuyla daha fazla kaynaşmayı düşünmesi etkili olmuştur. (Eymen Fuâd Seyyid, 2003: 27/448)

Buradaki fıkıh medreselerinin büyük çoğunluğu Sünnî dört fıkıh mezhebi etrafında şekillenmiş olup vakıf kurucularının tercihine göre bazılarında tek, bazılarında ise birkaç mezhebin fikhî okutulmaktadır. Zira Mısır ilk dönemlerde Mâlikîlerin; Tolunoğulları ve Eyyubiler dönemlerinde ise Şâfîilerin ön plana çıktığı fıkıh havzalarından biridir. Fakat Memlûklerin iktidara gelmesiyle birlikte, artan Türk nüfuzunun da etkisiyle Hanefiler daha çok temayüz etmiş ve diğerlerinin hedefi haline gelmiştir. (Şeşen, 1995: 12/20-31; Kaya, 2003: 27/ 519-535) Bu dönemde Hanefiler de kendi içinde tek bir bütün değildir. Bir tarafta Hanefî mezhebine bağlı olmakla övünen bir tarafta da İbnü'l-Kayyim el-Cevziyye (ö. 752/1350) kanalıyla dolaylı olarak meşhur selefi âlim İbn Teymiyye (ö. 728/1328) ekolünden etkilenmiş Hanefiler vardır. Onlar mezhebe dayalı fıkıh anlayışına karşı bir yaklaşım içindedir. Bunlardan ilkini Ekmeleddin el-Bâbertî (ö. 786/1384) ve diğerini ise İbn Ebi'l-İz (ö. 792/1390) temsil etmektedir. (İnanır, 2012: 80-81; 2013: 230)

Bâbertî, Ebû Hanife'nin sonradan Buhârî'de sahih olarak zikredilecek hadislere vakıf olmadığı dolayısıyla hadislere muhalefet ettiği iddiasına sahip olanların bulunduğunu bildirmektedir. O da dönemin ileri gelen emirlerinin de ricası² üzerine “en-Nüketü’z-Zarîfe fi Tercihî Mezhebi Ebî Hanife” adlı risâleyi yazarak söz konusu iddialara cevap vermeye çalışmıştır. (Bâbertî, nr. 1384: 204b-211a) Söz konusu risâle dört nüsha esas alınarak Suûdi Arabistan’da tahkik edilerek yayımlanmıştır.³ (Bâbertî, 1997) Ayrıca gerek Türkiye’de gerekse yurt dışında pek çok nüshasının bulunduğu tespit edilmiştir.⁴ Süleymaniye Kütüphanesi Ayasofya bölümü 1384 numara 204b-211a varakları arasında müellifin

776/1374 yılında kendi hattıyla yazdığı nüsha tespit edilmiş (Bâbertî, nr. 1384: 204b-211a) ve tarafımızdan da tercüme edilmiştir. (İnanır, 2013: 21: 71-93) Bu risâleye Sadreddin Ali b. Ali b. Muhammed b. Ebi'l-İz el-Hanefî el-Ezdi tarafından *İttibâ* adıyla bir reddiye yazılmıştır.⁵ (İbn Ebi'l-İz, 1985) İbn Ebi'l-İz’in 776/1374 yılının sonlarında Mısır kadılığına tayin edilmesiyle Babertî’nin 776/1374 yılında risâlesini yazdığı dikkate alındığında, İbn Ebi'l-İz’in tartışmanın taraflarından biri olduğu anlaşılmaktadır. (Koca, 1991: 19: 468-469) Nitekim İbn Ebi'l-İz’in atamasını fırsat bilen bazı emirlerin özellikle de o dönemde *Tablhâne* emirliği yapan ve altı yıl gibi kısa bir süre sonra da iktidarı ele geçiren Zahir Berkuk’un (ö. 801/1399) Bâbertî’den ileri sürülen iddialara karşı ilmî bir cevap rica etmesi muhtemeldir. Zira Berkuk’un Bâbertî’yle olan dostlukları bunun uzak bir ihtimal olmadığını akla getirmektedir. Zira şiddetli siyasî rekabetin yaşandığı Memlûklerde emirlerin herhangi bir mezhebin bağlıları ve temsilcilerinden toplumsal destek sağlamak amacıyla yararlanmaya çalışmaları anlaşılabilir bir durumdur. Nitekim İbn Ebi'l-İz, Sultan Yusuf b. Eyyûb el-Eyyûbî (ö. 579/1183) döneminde cereyan eden benzer bir hadiseye yer vermektedir. Buna göre yüksek huzurda (divan) bazı fakihlerle emirlerin anlaşarak ne olduğu tam olarak bilinmeyen münker bir sözü dillerine dolamışlardır. Böylece Allah’ın ortadan kaldırdığı cahiliye dönemine ait bağnazlığı (mezhep taassubunu) yeniden diriltmişlerdir.” (İbn Ebi'l-İz, 1985: 89) Bu tespit Memlûkler’deki iktidar mücadelesinin boyutunu ortaya koyduğu gibi daha önce de mezhep tartışmaları yoluyla kamuoyu oluşturulduğunu göstermektedir. Aslında mezhep tartışmalarının, mensuplarının iktidar mücadelesinden kaynaklandığı veya bir araç olarak kullanıldığı söylenebilir. (İnanır, 2012: 85)

İttibâ anlayışı sahiplerinin İmam Şâfî’nin delillerinin Ebû Hanife’nin delillerine göre daha kuvvetli olduğu neticesine ulaşmaları, beraberinde Şâfî mezhebini öne çıkarmış bu sebeple Bâbertî’nin hedefi haline getirmiştir. (Bâbertî, nr. 1384: 207b-211a) Söz konusu reddiye 1401/1981 yılında Lahor’da, 1405/1985 yılında da Amman’da Muhammed Ataullah Hanif ve Asım b. Abdullah el-Karyuti tarafından tahkik edilerek basılmıştır. (İbn Ebi'l-İz, 1985) Bu araştırma ise her iki çalışma esas alınarak hazırlanmıştır.

2. İmam Buhârî’ye Yönelik Tenkitler ve Cevaplar

Bâbertî’ye göre Ebû Hanife’nin güya Buhârî’deki hadislere vâkıf olmadığı dolayısıyla hadislere muhalefet ettiği şeklindeki iddia sahiplerinin asıl amacı, yönetici ve halk

² Bu kişilerden biri de o dönemde Talhâne emiri olan Berkuk (ö. 1399) olabilir. Reddiye yazarı İbn Ebi'l-İzz el-Hanefî, bazı emirlerin fakihlerle anlaşarak iktidardan faaliyetlerine karşı aleyhte kamuoyu oluşturmaya çalıştıklarına işaret etmektedir. (İbn Ebi'l-İz, 1985: 89).

³ Kral Suûd Üniversitesi Kütüphanesi’nde “*Tercihü'l-Mezheb*” adıyla numara 6695’te; yine aynı üniversitenin 2501/3 numarada mikrofilm halinde olup aslı Amerika’nın Brinston (New Jersey) 3330 numara bulunmaktadır. Diğer nüshası ise Kral Faysal Üniversitesi Kütüphanesi, 888/1 Hanefî Fikhî Bölümünde, mikrofilm halinde olup aslı Amerika’nın Brinston (New Jersey) 3174 numarada kayıtlıdır. Son nüshası ise İbn Ebi'l-İz’in “İttibâ” adlı eserinin içindedir. Muhakkik zikredilen bu nüshaları esas alarak risâleyi tahkik etmiştir.

⁴ Bu nüshaların sekizinde “*en-Nüketü’z-zarîfe fi tercihi mezhebi Ebî Hanife*”, birinde “*Risâle fi tercihi taklidi'l-İmami'l-Azam*”, üç nüshada “*er-Risâletü'n-nadra li-mezâhibi'l-İmami'l-Azam Ebî Hanife*” ve bir diğerinde de “*Tercihü'l-mezâhib*” isimleriyle toplamda on üç nüsha tespit edilmiştir. (Bkz. www.yazmalar.gov.tr) Sehven İbn Kemal adına kaydedilen “*Tercihü'l-mezhebi'l-Hanefî alâ gayrihi*” Süleymaniye Kütüphanesi, Nafiz Paşa Bölümü, No: 212, vr. 9b-13a arasında bulunmaktadır.

⁵ Celaleddin Resula b. Ahmed b. Yusuf et-Tibbânî el-Hanefî (ö.793/1391) tarafından da bir reddiye daha yazıldığı iddia edilmiş, fakat bu reddiye hakkında bir bilgi bulunamamıştır. (İbn Ebi'l-İzz, 1985: 12).

arasında Ebû Hanife'nin mezhebini zayıf düşürmek, dolayısıyla Şafî mezhebinin Hanefî mezhebine göre daha faziletli olduğunu ortaya koymaktır. O da bu hedefleri sonuçsuz bırakmak üzere Ebû Hanife hakkında bilgi veren, Hanefî mezhebinin insanlar nezdinde zayıf gibi görünen konumunu güçlendiren, birçok ülkede insanların Hanefî mezhebine mensup olduğunu, şimdi ve gelecekte de insanların bu mezhebe muhtaç olacağını gösteren bir risâle yazmıştır. (Bâbertî, nr. 1384: 204b; İnanır, 2013: 72) Söz konusu iddialar önceki dönemlerde Ehl-i hadîs ve Şafî fakihler tarafından ileri sürülen iddialarla benzerlikleri nedeniyle risâlenin ilk başlarda Şafîlerin eleştirilerine yönelik savunma amaçlı bir çalışma olduğu zannedilmektedir. Fakat bu risâleye İbn Ebi'l-İz gibi Hanefî bir fakihin reddiye yazdığı dikkate alındığında yine Bâbertî'nin Ebû Hanife ve Hanefî mezhebini eleştirenlerin "Arpa ekmeğini yiyen ve kötüleyen" atasözünde olan kimseler gibi olduğu ve "hem onun değerli yolundan gidip hem de ona dil uzatanlar" ifadesi (Bâbertî, nr. 1384: 210b) tenkit ettiği kimselerin Hanefî mezhebi mensupları olduğu anlamına gelmektedir. Bu durumda risâle kat'î surette Hanefî mezhebinin taklid edilmesi gerektiği düşüncesine sahip bir anlayışla, bunu gerekli görmeyip ittibâyı (kişiyi değil delili) esas alan bir yaklaşımın karşı karşıya geldiği görülmektedir. (İnanır, 2013: 72-73) Burada Buhârî ile ilgili iddia ve cevaplar birlikte zikredilerek meselenin doğrudan muhatapların sözleriyle anlaşılması tercih edilecektir. Böylece bu dönemde yapılan Buhârî tartışmasının mahiyeti daha iyi anlaşılması hedeflenmektedir.

Bâbertî risâlesinde ifade ettiği üzere görüşlerini üç bölümde aktarmaktadır. Birinci bölümde bir fakih olarak Ebû Hanife'nin icihadının kuvveti ve isabeti hakkında aklî ve naklî deliller ortaya koymuştur. (Bâbertî, nr. 1384: 206a-207a) İkinci bölümde, resmi mezhep olarak Hanefî mezhebi yerine Şafî mezhebi uygulandığı takdirde, başta itikat, yönetim ve yargı olmak üzere sosyal hayatın pek çok alanında ortaya çıkacak mahzurları on altı başlıkta ele almıştır. (Bâbertî, nr. 1384: 210a-211a) Son bölümde ise dönemin sultanına hitap ederek⁶ bu gerçekler ışığında Hanefî mezhebinin Şafî

⁶ Ey Sultan! (Risâlenin H. 776 (1374) yılında yazıldığı dikkate alındığında burada hitap edilen dönemin muktadir hükümdarı el-Melikü'l-Eşref Şa'bân (ö. 778 /1376) olmalıdır) Allah seni kuvvetlendirsün, hâkimiyetini bâki ve devletini ebedî kılsın. Yardımcılarına yardım, düşmanlarını rezil etsin. Basiretini aydınlatınsın ki yüksek fikrin, keskin zihnin, Uyanık zekan ve acayip kavrayışınla şu hususu incelemeni yüce makamına arz ediyoruz: Daha önce geçen meselelerde anlatıldığı üzere şeriatın usûl ve fıtrûnda kendisine uyulan dünya âlimleri, Hind, Sind (Pakistan) (211⁶), Horasan, Türkistan, Irak, Deşt-i Kıpçak⁶ (Kıpçak stepleri), Yunan bölgesi, Azerbaycan, şimdi, geçmişte ve gelecekte Türklerin hâkimiyeti döneminde Mısır diyarının sultanlarının pek çoğunun -ki bu yöneticiler dünya sultanları arasında yıldızlar içerisinde ay ve güneş gibidir- mensup olduğu böyle bir mezhebin taklit edilmesi vacip midir, değil midir? Eğer bunu vacip görmezsen, en azından diğer mezheplerden üstün olduğuna inanılmamasını üstün akıl ve doğru düşünmeden saymam. Allah sağlam ipine sınıksız tutunan

mezhebine göre Memlûkler Devleti'nde daha etkin temsil edilmeye layık bir mezhep olduğunu kabul etmesini arz etmiştir. (Bâbertî, nr. 1384: 210b-211a) Bâbertî daha çok risâlenin giriş ve birinci bölümdeki "Ebû Hanife'nin İctihattaki Gücü" başlığı altında yer alan Sünnet kısmında Buhârî ile ilgili meselelere değinmektedir. Babertî risâleyi yazma gerekçesini şu şekilde açıklamaktadır:

İçinde yaşadığımız şu dönem ilmin temel direklerinin zayıflayıp ilim binasının sarsıldığı bir dönemdir. Zira aslanlar yatağını terk edince, yerinde tilkiler ulurmuş. En önde gelenlerin mezhebi aleyhine karalayıcı söylemler yaygınlaştı. Müctehidlerin en önde geleni olan Ebû Hanife (ö.150/767)'nin, güya Buhârî (ö.256/870)'de yer alan bazı hadisleri bilmediği ve Hz. Peygamber (sav)'in hadislerine muhalefet ettiği iddiası yayıldı. Bu iddia sahiplerinin amacı, gerçeği görmekten aciz kimselerin nazarında Ebû Hanife'nin mezhebini zayıf düşürmektir. Bu şartlarda göz bebeğim gibi sevdiğim dostlarımdan bazıları -ki benim nazarımda onlar çok değerlidir- Hanefî mezhebine mensup olan zayıf kimselerin imamlarına olan inançlarını güçlendirecek, birçok beldede yaşayan insanların onun görüşlerine ihtiyaç duyduğunu, geçmiş ve gelecek nesillere öğretecek bir risâle yazmamı tavsiye etti. Bunun üzerine ben de Ebû Hanife'nin başkalarına tercih edilip taklid edilmesinin sebeplerini açıklayan giriş, amaç ve sonuç olmak üzere üç bölümden oluşan bu risâleyi yazdım. (Bâbertî, nr. 1384: 204b)

İbn Ebi'l-İz ise Buhârî'nin Ebû Hanife'ye yönelik eleştirilerini içtihat farklılığından kaynaklanan basit bir konu olarak değerlendirmekte ve Babertî'nin risâle yazma gerekçesini ve yöntemini şu şekilde eleştirmektedir:

...Bâbertî'nin söz konusu risâleyi Hanefî mezhebine karşı karalayıcı söylemin yaygınlaşması iddiası üzerine kaleme aldığını belirtmektedir. Bu ifadelerle Bâbertî, faside fasidle mukabele etmiştir. Hâlbuki batılı hakla reddetmek gerekir, batılın batılla reddedilmesi caiz değildir... "Ebû Hanife'nin Elçilerin Efendisi'ne muhalefet ettiği" iddiasına şu şekilde cevap verilmesi gerekir: Bu ifade bu kıymetli imama karşı yalan, iftira ve sövgüdür. O kimse Ebû Hanife'nin Hz. Peygambere kasten muhalefet ettiğini söylüyorsa, bu kişi her türlü tehdit ve kınamayı hak eder. O kimsenin kastı, söyleyeni belirtmeden yorumunda ya da hatalı görüşünden dolayı ona muhalefet ettiği iddiasıysa; bu, Buhârî'nin (r.h.) muhalefet edenin ismini zikretmeden "Bazı insanlar şöyle

kimseye yardım eden ve başarılı kalandır. O bize yeter, o ne güzel vekildir." (Bâbertî, nr. 1384: 210b-211a; İnanır, 2013: 93).

söyledi” ve “Resûl’e muhalefet etti” sözlerinde belirttiği gibi icthadî meselelerde farklı görüşte olanların durumu gibi olup basit bir meseledir. Şart konusunda belirtildiği üzere Muhammed b. Hasan (eş-Şeybânî) vakfın bağlayıcı olmadığı konusunda Ebû Hanife'nin görüşünden uzaklaşmış ve bunu delilsiz hüküm vermek olarak nitelendirmiştir. Bâbertî aynıısını, risâlesinin on ikinci meselesinde (İbn Ebi'l-İzz, 1985:72) İmam Şafî'nin görüşünün “Boşanmış kadınlar yeni bir nikâh yapmadan önce üç âdet dönemi beklesinler.” (Bakara 2/228) âyetine muhalefet ettiğini iddia etmiştir. (İbn Ebi'l-İzz, 1985: 30-31)

Bâbertî Hanefilere yönelik hadis konusundaki eleştirileri Buhârî'yi de bahis mevzu ederek şu şekilde tenkit etmektedir:

Ebû Hanife (r.h.), ancak metni ve manasıyla sıhhati sabit olan hadisi delil olarak (istidlal) kullanmıştır. O, ahkâmla ilgili hadislerle vâkıf bir imamdı. Nitekim Yahya b. Nasr (ö. 215/830) Ebû Hanife (r.h.)'den şu şekilde işittiğini nakletmektedir; “Yanımda hadis sandıkları var. Fakat ondan pek azını rivayet ettim.” Bu sözle o, hakkında nesih bulunmayan ve bir başka hadislerle tearuz etmeyen hadisleri kastetmiştir. Nakledildiğine göre İmam Ebû Yusuf (ö. 182/798) demiştir ki: “Yirmi bin mensûh hadisi ezberleyebilirim.”⁷ Bu hadislerin hepsini nesh eden bir o kadar da hadis olmalıdır. Ayrıca Buhârî'nin Sahih'indeki hadislerin Ebû Hanife (r.h.) ve talebelerine ulaşmadığı eleştirisini yaparak boş boş konuşanların insafi nerededir? Bu iddia yanlış ve batıl bir taassuptan başka bir şey değil midir? Biz bundan Allah'a sığınırız. İnsafsız, aşırı ve doğruluktan uzak olan bu eleştiriyi yapanların durumu hayret vericidir. Zira Buhârî, Buhara'da yaşadığı ve elde ettiği hadisleri orada öğrendi. Ayrıca Buharalılarının hepsi Hanefîdir. Bütün bu gerçekler ortadayken bunlar Hanefîlerin hadis bilmediğini iddia ederler. Hâlbuki bu durum Buhârî'nin bir araya getirdiği bu hadislerin Hanefîlerde mevcut olduğunun açık delilidir. Ancak Muhîr yazarının⁸ ifadesine göre, Hanefî fakihler Buhârî'yi “Kıssacı/Kussâs” Muhammed b. İsmail olarak nitelendiren derin âlimlerdi. Onlar hadislerin nâsîh ve mensûhunu bilirler, neshi sabit olmuş hadislerle amel etmezlerdi. Ebû Hanife (r.h.), hadislerle amel etmeye o kadar çok önem veriyordu ki, sonuçta hadislerin delaletindeki kuvveti sebebiyle Kur'an ayetlerinin hadislerle neshine cevaz vermiştir. Mürsel hadislerle amel ederek onları reyde, râvileri meçhul rivayetleri ve sahabe kavlini de kıyasa tercih etmiştir. Nasr b. Muhammed (ö. 373/984) bu durumu “Sahabeden gelen rivayetlere Ebû Hanife (r.h.)'den daha fazla itibar eden bir kişi görmedim.” şeklinde ifade etmiştir. (Bâbertî, 207a-b)

Yukarıdaki ifadelerden anlaşılacağı üzere Bâbertî İmam Buhârî'yle ilgili bazı tespitlerde de bulunmuştur. Buna göre Buhârî, Buhara'da yaşamış ve elde ettiği hadisleri oradan öğrenmiştir. Ayrıca ailesinin bütün bireyleri Hanefî'dir. Onun bir araya getirdiği hadisler bunların Hanefîlerde mevcut olduğunun açık bir delilidir. Diğer taraftan o, Buhârî'yi “Kıssacı” Muhammed b. İsmail olarak niteleyen Burhanüddin İbn Mâze'ye (ö. 616/1219) atıf yapmıştır. Görüldüğü üzere Bâbertî bir taraftan *el-Câmiu's-sahih*'teki hadislerin Hanefîlerce de bilindiğini söylerken diğer taraftan da onun söylediklerini nass olarak kabul etmeyin zira tarihte ona “Kıssacı diyenler de var” diyerek görüşlerini değersizleştirmeye çalışmaktadır. Bâbertî'nin bu yaklaşımıyla kendi içinde de çelişkiye düştüğü görülmektedir. İbn Ebi'l-İzz ise Buhârî'nin ilmi üstünlüğüne yer vererek Bâbertî'nin kendisine yönelik tenkitlerini şu şekilde cevap vermektedir:

Ehl-i hadîs, Ebû Hanife dönemi ve sonrasında hadisleri cemetmek amacıyla yolculuk yaptılar ve bu sayede onları tedvin ettiler. Buhârî'nin (Hârisî)⁹ (ö. 340), tahric ettiği İmam Ebû Hanife'nin söz konusu bu müsnedi (mevcut olsaydı) rivayeti kolay olanlar toplu bir şekilde bir arada olacağından onlar bize hadis kitaplarında rivayet edilirdi. Diğer taraftan İmam Ahmed'in *Müsned*'i hiç şüphesiz birçok zayıf hadis barındırmakla birlikte Ebû Hanife'ninden çok daha hacimlidir. Aynı şekilde Mâlik'in *Muvatta*'ı ve Şafî'nin *Müsned*'i de Ebû Hanife'ninkinden daha çok kapsamlıdır. Ehl-i hadîs'ten başkaları da pek çok sünen ve müsned türü eserler telif ettiler fakat onlardan hiçbiri Buhârî ve Müslim'in Sahih'inde bulunan özelliklere sahip bir eser cemedememişlerdir. O ikisi dışındakiler de Sahih (türü eser) cemetmiş olsa da Buhârî ve Müslim'in cettiği *Sahih*'ler tasnif edilen kitaplar arasında en sahih olanıdır. İslam âlimlerinin ortak görüşü budur. Onların bazısına göre “Kur'an'dan sonra Buhârî ve Müslim'in kitaplarından daha sahih başka bir kitap yoktur” demiştir. Cumhura göre ise Buhârî'ninki Müslim'inkinden daha sahihtir. Onlar kalite ve hadis tekniği bakımından Buhârî'nin Müslim'den daha önde olduğu konusunda ittifak etmişlerdir. Müslim'i tercih eden kimseler ise hadis lafızlarını bir arada cemetmesinden dolayı tercih eder. Zira (bu yöntem) hadis lafızlarını birleştirmek isteyen kimselere daha fazla kolaylık sağlar. Dediler ki: Buhârî'nin karşısına hatalı bir rivayet çıktığında doğru olan rivayetini ortaya koymuştur. Râvilerinden birinin ifadesinde hata bulunduğu içlerinde doğru olduğunu bildiği diğer râvilerin lafızlarını da zikretmek onun yöntemleri arasındadır. Meselâ Ebû Hüreyre hadisinde olduğu gibi Nebi (sav)

⁷ İbn Ebi'l-İzz bu sözün Ebû Yusuf'a nispetinin sahih olmadığını ifade etmektedir. (İbn Ebi'l-İzz, 1985: 45-51) Yapılan incelemede biz de rastlamadık.

⁸ Bu eser Burhaneddin İbn Mâze (ö. 616/1219)'nin *el-Muhîr'ul-Burhânî* adlı eseridir.

⁹ O, Abdullah b. Muhammed b. Yakub İbnü'l-Hârisî'l-Hârisî el-Buhârî el-Hanefî'dir. (İbn Ebi'l-İzz, 1985: 46)

buyurdu ki: "(Âsiler) cehennem ateşine atıldıkça cehennem: "Daha var mı?" demekten geri durmaz. Bu hal, Rabbu'l-İzze'nin cehennem üzerine ayağını koyup, iki yakasını dürüp birleştirmesine kadar devam eder. İşte o zaman cehennem: "Yeter!, yeter!" der. Cennette ise artanlar kalmaya devam eder. Allah, onları oraya uygun bir varlık haline dönüştürür ve onları cennetin fazla kısmına yerleştirir."¹⁰ Rivayetlerin pek çoğu bu şekildedir. Bazı rivayetlerde ise Hz. Peygamber "Cehennem ateşinde artanlar kalacaktır" şeklinde hata bulunmaktadır. Buhârî, Müslim'den farklı olarak diğer konularda da bu râvînin hatasını açıklamak için doğru rivayetlerle birlikte onunkini de rivayet etti. Bu sebeple eserinde hadis hafızlarının sıkıntılı bulduğu bazı hadisler bulunmaktadır.

Her iki otoritenin gerçekten çok az sayıda hadisine itiraz edilmiştir. Buhârî ve Müslim'in derlediği hadisleri Ehl-i hadîs, sırf onların rivayetidir diye sahih kabul etmemiştir. Bilakis bir hadisi tek başına rivayet etmemiş, o ikisi dışında Allah'tan başkasının sayısını bilemeyeceği kadar çok sayıda âlim ve muhaddis onların rivayet ettiği hadisleri rivayet etmişlerdir. Onlardan hiçbiri bir hadis hakkında tek başına kalmamıştır. Onların rivayet ettiği hiçbir hadis yoktur ki müelliflerin gerek kendi dönemlerinde gerekse kendilerinden önceki ve sonraki dönemlerde rivayet edilmiş olmasın. Ayrıca Buhârî ve Müslim yaratılmamış olsaydı da dinden bir şey eksilmezdi. Bu hadisler maksadına uygun bir şekilde veya daha da üstün bir şekilde isnadlarla rivayet edilirdi. Bir sözü, Buhârî ve Müslim rivayet etmişse o söz kurrâların yedi kıraattaki rivayeti gibidir. Kur'an tevâtür yoluyla rivayet edilmiştir, bu yedi kıraat, onun bir kısmını rivayet etme de bir hususiyeti yoktur. Sahihler de aynen böyledir.

Diğer taraftan Ehl-i hadîs, bu konuda Buhârî ve Müslim'i taklit etmediler. Özellikle Cumhur o ikisinin sahihini ve kendilerinden önceki hadis imamlarının sahih olarak nitelendirdiklerini tedkik edip muteber olduğunu onayladılar. Bu durum o ikisinin yaşadığı dönemde de sonrasında da aynı şekilde olmuştur. Hadis otoriteleri onların eserlerini inceledi ve çoğu Müslim'de olmak üzere her ikisinde de bazı basit konularla ilgili yaklaşık yirmi hadis dışında geri kalan hadislerin sahih olduğu görüşünde birleştiler. Hadis hafızlarından bir grup her ikisini tenkit etmiş olsa da bir kısmı ikisine ve bir kısmı da tenkit edenlerin görüşüne hak verdi. Doğrusu bu konuda çok şey yazılabilir. Şüphesiz Müslim'in *Sahih*'inde örneğin Ümmü Habibe, Cumartesi günü, türbe yapımı, üç rekatlı kûsûf namazı gibi bir çok hadis

tenkit edilen mevzu hadisler arasındadır. O eserde hiç tenkit edilmeyecek konular çoktur. Buhârî'de ise tenkit edilecek daha azdır. Buhârî'nin Sahih'i tenkitten en uzak iki kitabın birincisidir. Bu eserde lafız bakımından tenkit edilecek bir rivayet neredeyse yoktur. Zira tenkit edilme yönünü açıkladığı başka bir lafızla da rivayet etmektedir. Özetle yedi bin dirhemi inceleyen kimse o dirhemler arasında çok az miktarda kalp para bulabilir. Bu durum gösteriyor ki o dirhemler sırf kalp para değil muteber paradır. Onlar yedi bin hadisle işlerinde ve eserlerinde imamdırlar. Bu yüzden ilim ehli 'Kur'an'dan sonra Buhârî ve Müslim'in kitaplarından daha sahih eser yoktur' demiştir. Her iki eser sahabe ve tâbiîn âsârını tasnif etmeyi, hasen ve mürsel vb. temyiz etmeyi amaçlamamış, sadece Rasulullah (sav)'e isnad edilen senedi sahih hadisleri toplamıştır. Her iki eser Ma'sum'dan (Hz. Muhammed) nakledilenlerin en sahihlerinden meydana geldiğinden dolayı hadis kitaplarının da en sahihidirler." *Müsned* ve sünen türü eserlere gelince onlar sahih hadisleri diğerlerinden ayırmaya çalışmadılar. Buhârî ve Müslim dışında sahihleri ayırmaya çalışanlar da tenkit için eserlerini hiç kimseye vermeden kolaylaştırıcı ve müsamahalı bir yöntem benimsediler. (İbn Ebi'l-İz, 1985: 46-52)

İbn Ebi'l-İz, yukarıdaki ifadelerden de anlaşılacağı üzere Bâbertî'nin Ebû Hanife'ye isnad ettiği *Müsned* üzerinden Buhârî hadislerini sahiplenmesini böyle bir *Müsned* olmadığı gerekçesiyle eleştirmektedir. Buhârî'nin *el-Câmiu's-Sahih*'indeki hadislerin sadece onun derlemesi sebebiyle var olmadığını aynı zamanda diğer muhaddislerin sahih olarak değerlendirmesi sonucu kabul gördüğünü ifade etmektedir. Ona göre bu durum kurrâların yedi kıraattaki rivayetlerine benzemektedir. Onlar olmasa da Kur'an var olmaya devam ederdi. Yine İbn Ebi'l-İz'e göre Buhârî'nin hayatını konu alan eserlerde "Kıssacı" Muhammed b. İsmail olarak nitelendirildiğine dair bir ifade yoktur. Olsa bile bunu ancak kendisine kini olan bir kimse iddia edebilir. O'nun ilim adına yaptığı yolculuklar ve ortaya koyduğu eser, ilimdeki farkını ve üstünlüğünü açıkça ortaya koymaktadır. Buhara'da hiç kimse Buhârî'nin yaptığı bu çalışmanın bir benzerine rastlayamaz.¹¹ Ona göre Kur'an'dan sonra Buhârî ve Müslim'in Sahih'inden daha sahih bir kitap yoktur. Buhârî'nin eseri de Müslim'inkinden daha sahihtir. Buhârî, doğru rivayeti ortaya koyabilmek amacıyla zaman zaman hatalı rivayetlere de eserinde yer vermiştir. Muhaddisler, Buhârî ve Müslim'in eserlerini inceledikten sonra çoğu Müslim'de olmak üzere her ikisinde yaklaşık yirmi hadis dışında diğerlerinin sahih olduğu görüşüne vardılar. Hadis

¹⁰ Buhari, "Tefsir", "Kaf", 1, "Eyman", 12, "Tevhid", 7; Müslim, "Cennet", 37.

¹¹ İbn Ebi'l-İz, a.g.e., s. 52-54.

hafızlarından bir grup her ikisini tenkit etmiş olsa da çoğunluk hadis münekkitleri Buhârî ve Müslim'in eserlerinin sahih olduğunu teslim ettiler. Her iki eser sahabe ve tâbiîn âsârını tasnif etmeyi, hasen ve mürsel vb. temyiz etmeyi amaçlamamış, genellikle sadece müsned sahih hadisleri toplamıştır. Kısaca İbn Ebi'l-İz, Ebû Hanife'nin kasıtlı bir şekilde Buhârî'deki hadislere muhalefet etmediğini, Buhârî'nin de hadisleri Buharalı Hanefilerden almadığını müdellel bir şekilde açıklamaktadır. (İnanır, 2013; 245-246)

İbn Ebi'l-İz (Bâbertî'nin) "Muhît yazarının ifadesine göre, Hanefî fakihler Buhârî'yi "Kıssacı/Kussâs" Muhammed b. İsmail olarak nitelendirirlerdi." ifadesini İbn Ebi'l-İz, Buhârî'nin hayatını konu alan eserlerde böyle bir ifadeye rastlamadığını, bunu sadece kendisine kini olan kimselerin iddia edebileceğini belirtir. Ona göre bu iddiada bulunan kimse, yalanını doğrulayacak delile sahip değildir. Aksine Buhârî, muhaddislerin bulunduğu bütün merkezlere hadis ve ilim tahsil etmek için yaptığı yolculuklar bilinmektedir. Hadislerinde yer verdiği senetler, sünneti bir araya toplarken nasıl yolculuk yaptığını ve diğer hadisçilere karşı üstünlüğünü gösteren açık birer kanıttır. İmam Buhârî'nin Bağdat'a uğradığında oradaki hadis âlimleri bundan haberdar olmuşlardı. (Onun hadis ilmindeki bu şöhretini test etmek istiyorlardı.) Bir araya gelip 100 hadis belirlediler: Bu hadislerin metin ve senedini (hadisi birbirinden alan âlimlerin isim listesini) birbirine karıştırdılar. Bir hadis senedini diğer hadis metninin başına, o hadis metninin başına da diğer senedi koydular. 100 hadisi her birine 10 hadis düşecek şekilde 10 kişiye paylaştırdılar. İlim meclisi toplandığında Buhârî'ye sormaları kendilerine tenbih edildi. Akabinde içinde hadis âlimlerinden bir grubunda bulunduğu meclis toplandı. Mecliste kendi adamlarının da hazır bulunduğu emin olunduğunda bir adam belirlenen hadislerden birini kendisine sordu. O nihayet 10 hadis bitinceye kadar "ben bilmiyorum" dedi. Âlimler onun bu inkarıyla onun hadisleri bilen bir kimse olduğunu anladılar. Diğerleri ise ne olduğunun farkında değildi. Sonra ikinci adam 10 hadisi arz etti. Buhârî'nin cevabı yine aynıydı. Sonra diğerleri hadislerini arz ettiler. (Böylece değişik konularda 100 hadisi Buhârî'ye sordular. Bu takdim saatlerce sürdü. Buhârî birbirine karıştırılmış, ustaca oynanmış, yerleri değiştirilmiş bu 100 rivayetin her birine) Buhârî tek bir sözle cevap veriyordu "bilmiyorum". Onlar bitirdiklerinde İmam Buhârî onların ilkinde döndü ve şöyle dedi: "Siz birinci hadiste bana şöyle bir sened ve şöyle bir metni iletiniz. İkinci hadiste bana şöyle şöyle okudunuz" diyerek on hadisin doğru senedi ile metni şöyledir diyerek senet ve metindeki değişiklikleri okur. Ardından aynıısını diğer hadisler için de yapar. Oradaki insanlar da kendisinin hafıza gücünü onaylarlar ve

üstünlüğünü kabul ederler. Buhârî'nin *Sahih*'indeki bölüm başlıklarını inceleyen kimse, kendisinin hüküm çıkarmadaki yetkinliği ve uzmanlığı görür. Şayet diğer muhaddislerin ulaştığı hadislerden daha fazlasını ihâta etmemiş olsaydı *Sahih*'inde o kadar hadisi cemetmesi mümkün olmazdı. Buhârî Hanefilerden ya da diğer mezhep müntesiplerinden herhangi bir kimse Buhârî'nin ulaştığı hadislere ulaşan bir dengini duymuş mudur? Rivayette bulunduğu hadis otoritelerinin isimlerini duyan kimse böyle bir söz söylemezdi. Ona "Kıssacı" denilmesi ona bir zarar vermez, ayrıca kendisi haset edilmekten dolayı değeri düşürülmeye çalışılan kimselerin ilki de değildir. "Onların bu durumu, kumalar arasında çirkinlerin çok güzel olana kıskançlık ve düşmanlık sebebiyle çirkin olduğunu söylemeleri gibidir." Biz (İbn Ebi'l-İz ve kendisi gibi düşünenler) Ebû Hanife'yi zemmedenleri duyduğumuzda engeller ve haddini bildiririz. Buhârî'nin medhedilmesi Ebû Hanife'nin zemmi demek değildir. Özellikle Ebû Hanife'yi zemmedenleri reddeder, Buhârî (r.h.)'yi medhedenleri ise onaylarız. ((İbn Ebi'l-İz, 1985: 54-55)

İbn Ebi'l-İz, Bâbertî'nin Buhârî'ye yönelik olarak "Kıssacı" ifadesinin kaynağını zikretmesine rağmen aslı olmadığını iddia etmektedir. Ona göre Buhârî hadis alanında otoritedir ve ona ilâştirilecek her türlü olumsuz yaftalamadan uzaktır. Tarafımızdan yapılan incelemede bu ifadeye rastlanmamıştır. Bu durum nüsha farklılığından kaynaklanmış olabileceği gibi kamuoyu oluşturmaya yönelik bir amaçla yazılması münasebetiyle Bâbertî'nin kaynak incelemesine önem vermediği şeklinde anlaşılması da mümkündür.

Sonuç

Ekmeleddin el-Bâbertî'nin *en-Nüketü'z-Zarîfe fî Tercîhi Mezhebi Ebî Hanife* ile İbn Ebi'l-İz'in buna bir cevap ve reddiye olarak yazdığı *İttibâ* adlı risâle, VIII. (XIV) Memlûkler döneminin siyasî, iktisadî ve sosyo-kültürel arka planının bir ürünü olduğu anlaşılmıştır. Bu dönemde Memlûkler Devleti yöneticileri arasındaki rekabet ve çatışmanın mezhep tercihi üzerinden gün yüzüne çıktığını söylemek mümkündür. Her iki müellifte söz konusu çatışmanın taraflarıdır ve eserleri de bu çatışma ortamının izlerini taşımaktadır. Mezhep anlayışı bakımından Hanefî fakihlerin dahi kendi aralarında farklı yaklaşımlar içinde bulunduğu görülmektedir. Bâbertî Hanefî mezhebine taassup derecesinde bağlanmayı önerirken İbn Ebi'l-İz ise kendisi de bir Hanefî mezhebi tâbiisi olduğu halde taklide ve mezhep taassubuna karşı çıkmaktadır. Her ne kadar uygulamadaki ihtiyaçlar sebebiyle ilk anlayış diğerine baskın gelse de her iki anlayışta varlığını sürdürübilmiştir. Dolayısıyla İbn Ebi'l-İz'in Bâbertî'nin görüşlerine karşı yazdığı reddiye dikkate

alındığında tarafların biri üzerinden bu dönemle ilgili genel bir değerlendirme yapmak doğru değildir.

Buhârî'nin *el-Câmiu's-Sahih*'i her ne kadar sahih hadisleri derleyen bir eser olsa da İslam düşünce tarihindeki Ehl-i hadîs ve Ehl-i re'y farklılaşmasının bir sonucu olarak Ehl-i hadîsin Ehl-i re'ye karşı verdikleri fikhî cevaplar olarak değerlendirmek mümkündür. Özellikle *el-Câmiu's-Sahih*'in ulema ve halk nezdinde zamanla elde ettiği, icma iddiasına kadar ulaşan kutsallık ve hatasızlık mevkiî neredeyse her dönemde Ebû Hanife ve mezhebine yönelik tenkitlerde bir delil olarak kullanılmaya çalışılmıştır. Bâbertî, Ebû Hanife'nin güya Buhârî'nin *el-Câmiu's-Sahih*'indeki hadisleri bilmediği üzerinden tenkit edilmesini Ebû Hanife'ye yapılan bir haksızlık olarak değerlendirmektedir. Bir taraftan Buhârî'deki hadislerin Hanefilerden alındığı iddiasıyla *el-Câmiu's-Sahih*'i bir Hanefî olarak sahiplenirken diğer taraftan Buhârî aleyhindeki mezhep içindeki menfi literatüre atf yaptığı görülmektedir.

İbn Ebi'l-İz ise Buhârî'yi Ebû Hanife'yle ihtilafı olduğu konularda bir müçtehit gibi değerlendirmiştir. Dolayısıyla Buhârî'nin muhaddisliği yanında büyük bir fakih ve müçtehit olarak onun da diğer müçtehitler gibi usulüne uygun şekilde yaptığı içtihat neticesinde ulaştığı kanaatin doğru, diğer görüşlerin ise isabetsiz olduğunu düşünmesinin tabii olduğunu ifade etmeye çalışmaktadır. Buhârî'nin *el-Câmiu's-Sahih*'deki hadislerin ise birkaç tanesi dışında sahih hadisleri ihtiva ettiğini temellendirmek amacıyla çeşitli örneklere yer verdiği tespit edilmiştir. Bâbertî'nin, Hanefî mezhebinin yürürlükte kalması ve sonraki nesillere tam olarak aktarılması için ortaya koydukları gayret ortadadır. Diğer taraftan İbn Ebi'l-İz'in taklit karşıtı delil merkezli gayretleri ise o şartlarda değerlendirememiş olsa da hâlâ önemini ve değerini korumaktadır.

KAYNAKÇA

- Atar, F. (2016). İttibâ. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. (Cilt Ek-1, 679-681 ss.). İstanbul: TDV Yay.
- Aynî, Bedruddîn (1420/2000). *el-Binâye Şerhu'l-Hidâye*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye.
- A'zamî, M. M. (2012). Buhârî, Muhammed b. İsmâil. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. (Cilt 6, 368-372 ss.). İstanbul: TDV Yay.
- Azîmâbâdî, Ebû't-Tayyib M. (ts.), *Raf'u'l-İltibâs an Ba'di'n-Nâs*, yy.:Dâru's-Sahve.
- Bâbertî, Ekmeleddîn Muhammed b. Mahmud b. Ahmed(1997). *en-Nüketü'z-zarîfe fi tercihi mezhebi Ebî Hanîfe*. Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya, 1384, vr. 204b-211a.
- Bâbertî, Ekmeleddîn Muhammed b. Mahmud b. Ahmed(1997). *Tercihü'l-mezheb'il-müsemma: en-nüketü'z-zarîfe fi tercihi mezhebi Ebî Hanîfe*, Haz. Bele Hasan Ömer Müsâid, Riyad: Kral Suûd Üniv Eğitim Fak. Yay.
- Bardakoğlu. A. (1997). Hanefî Mezhebi. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. (Cilt 16, 1-21 ss.). İstanbul: TDV Yay.
- Bayraktar, M. (2015). *İmâm Şafî'nin Hadis Yorum metodolojisi*. Ankara: Otto Yay.
- Buhârî, İ. (H. 1422). *el-Câmi'u's-Sahîh*. thk. Muhammed Zühreyy, yy.: Dâru Tavkî'n-Necât.
- Çakın, K. (1997). Buhârî'nin Otoritesini Kazanma Süreci. *İslâmî Araştırmalar*, Ankara, 10(2), 101-109.
(Doktora tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Ebû Zehrâ, M. (1959). *Ebû Hanîfe*. Çev. Osman Keskiöğlü, Konya: Can Kitabevi.
- Erdem M. (2016). İmâm Buhârî'nin Kitaplarında İmâm Ebû Hanîfe Hakkındaki Rivayetlerin Tespit ve Tahlili. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5/2, 70-84.
- Efendiöğlü, Mehmet (2010). Taktî', *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. . (Cilt 39, 483-484 ss.). İstanbul: TDV Yay.
- Eren, M. (2003). Buhârî'nin Sahih'inde Re'ÿ Ehline İtiraz Ettiği Bazı Meseleler. *Dini Araştırmalar*, 5(15), 139-164.
- Eymen Fuâd Seyyid (2003). Makrîzî, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. (Cilt 27, 448-451 ss.). İstanbul: TDV Yay.
- Güler, Z. (2015). Buhari ve el-Camiu's-Sahih'i Üzerine. *Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2(1), 1-24.
- Hatiboğlu, Mehmet S. (1997). "Müslüman Âlimlerin Buhârî ve Müslim'e Yönelik Eleştirileri". *İslâmî Araştırmalar (Hadis-Sünnet Özel sayısı)*, 10(1-2-3), 1-29.
- İbn Ebî'l-İz, Sadreddin Ali b. Ali b. Muhammed b. Ebî'l-İz el-Hanefî el-Ezdî (1985). *İttibâ*. Thk. Muhammed Atallah Hanif-Ebû Suheyb Abdullah b. Asım el-Karyûtî. 2. Baskı, Mektebetü's- Lahor: Selefiyye Yay.
- İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekr Abdullah b. M. (1994). *el-Musanneffî'l-Ehâdis ve'l-Âsâr*, nşr. Saîd Muhammed el-Lahhâm, Beyrut: Dâru'l-Fikr.
- İbn Hacer, A. (1379), *Fethu'l-Bârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, Beyrut: Dâru'l-ma'rife.
- İnanır, A. (2012). Ekmeleddin el-Bâbertî'nin en-Nüketü'z-zarîfetü fi tercihi mezheb-i Ebî Hanîfe Adlı Risâlesini Bağlamında Türklerin Hanefîliği Tercih Gerekçeleri. *İslâmî İlimler Dergisi*, 7(2), 77-93.
- İnanır, A. (2013). Ekmeleddin el-Bâbertî'nin en-Nüketü'z-zarîfetü fi tercihi mezheb-i Ebî Hanîfe Adlı Risâlesinin Metin ve Tercümesi. *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, (21), 71-93.
- İnanır, A. (2013). İbn Ebî'l-İz'in İttibâ Adlı Risâlesi Bağlamında Ebu Hanîfe ve Hanefî Mezhebi Örneğinde Taklide Dair Görüşleri. *Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1(2), 225-260.
- Kaya, Eyyüp S.(2003). "Mâlikî Mezhebi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. (27: 519-535). Ankara: TDV Yay.
- Kevserî, Muhammed Zâhid b. el-Hasen, *en-Nüketü't-Tarîfe fi't-Tahaddûsan Rudûdi İbn Ebî Şeybe alâ Ebî Hanîfe*, Matbaatü'l-Envâr, Kahire 1356.
- Koca, F. (1991). İbn Ebî'l-İz. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. (Cilt 19, 468-469 ss.). İstanbul: TDV Yay.
- Koçyiğit, Talat (1985). *Hadis Tarihi*. Ankara: AÜF Yay.
- Koprıman, Kazım Y. (1992). "Baybars I". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. (Cilt 5, 221-223 ss.). İstanbul: TDV Yay.
- Merttürkmen, M. H. (1976). *Buhârî'nin Ebû Hanîfe'ye Yöneltilmiş İtirazları ve Aralarındaki İhtilaflar*, (Yayımlanmamış Doktora).
- Meydânî, Abdulganî (ts.). , *Keşfu'l-İltibâs Ammâ Evredehü'l-Buhârî alâ Ba'di'n-Nâs* (Abdulmecîd Mahmûd'un Dirâsetun Mutkanetun li'l-Mesâilil-Fikhiyye'si ile birlikte). Halep: Mektebetü'l-Matbû'âtü'l-İslâmiyye.
- Öğüt, S. (1994). Ehl-i Hadîs. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. (Cilt 10, 508-512 ss.). İstanbul: TDV Yay.
- Sezgin, M. F.(1956). *Buhârî'nin Kaynakları Hakkında Araştırmalar*, İstanbul: İbrahim Horoz Basımevi.
- Şeşen, R. (1995). „Eyyübîler“, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. (12: 20-31). İstanbul: TDV Yay.
- Tekindağ, M. C. Şehabeddin (1961). *Berkuk Devrinde Memlûkler Sultanlığı*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edeb. Fak. Yay. 147; Heffening, W. (1979). Şafîî, Muhammed b. İdris. *İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, MEB Yay.
- Türcan, Z. (2012/1). Tarihte Buhârî Algılamaları. *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 11(21), 73-97.

EXTENDED ABSTRACT

Fiqh sects in the history of Islamic law; They are institutions that allow individuals and society to live with their state practices in a value-centered system. The existence of different fiqh sects in a state and their place and effectiveness in the state institution bring with about arguments of debate, choice and superiority. The existence of different fiqh sects in a state and their place and effectiveness in the state institution, together with the grounds for discussions of comparison, choice and superiority. The debates and arguments were not limited to science councils, they were the subject of various articles and books and a fiqh literature named “al-hilaf” developed over time.

In the VIII/XIV. century, Mamluks became a place where many scholars took refuge in the centuries when Muslims in the east suffered from the invasion of the Mongols and the Andalusian were invaded by the Crusaders. In order to determine the supremacy of the denomination or the provisions for evidence such as the Book and the Sunnah, some treatises have been written. In the Mamluk period of the Baberti lived, he did not know the hadiths of Abu Hanifa (ö. 150/767) which Buhârî (ö. 256/870) supposedly described as Sahih, therefore, some of the views of the Hanafî sect are opposed to the hadiths of the Prophet, accusatory claims have been put forward. He also wrote a treatise in order to inform his members about Abu Hanifa, in order to show that the allegedly weak aspects were actually strong. Of course, some determinations related to Imam Bukhari were also made in this work. According to him, Bukhari lived in Bukhara and learned the hadiths that were acquired there. All members of his family are Hanafî. the hadiths brought together by him are clear evidence that they are present in the Hanafis. On the other hand, he characterized Bukhari as a “fable narrator” Muhammed b. İsmail. Ibn Abu'l-Izz el-Hanafî, however, wrote a refusal to respond to these claims of Bukhari.

In fact, the origins of these discussions are based on the method and opinion difference of scholars in using the discourse and hadith. As a result, the fiqh of Iraq with Medîna and Kufah centered and the fiqh of Iraq was formed and these were named as Ahl al-hadith and Ahl al-re. He became prominent as the representative of the People of Imam Bukhari period. However, due to his high reputation, he was tried to be inspected, because he was the musnif of al-Câmiu's-Sahih, one of the two most valuable sources of the Islamic hadith complex. Because this work has been a unique favor among Muslims, and even hatims have been sent down with them. Although Buhârî's al-Câmiu's-Sahih is a work that compiles authentic hadiths, what he gave against Ehl-i hadith as a result of the differentiation of Ehl-i hadis and Ehl-i re'y in the history of Islamic thought. It is possible to evaluate it as fiqh answers. As it is known, Bukhari aimed to bring together the muslim hadiths in al-Câmiu's-Sahih, and also described such hadiths as sunnah. In addition to the narration, he tried to employ hadiths in a certain way of contingency and jurisprudence, and tried to reveal his view of fiqh through the order of babies and the titles of the babies he associated with, as well as the well-being of the hadiths he narrated. For this reason, the word “Bukhari's fiqh is found in the headlines of bab” has become famous. He also expressed his own opinion according to the situation of the issue right after some hadiths, and sometimes he did not hesitate to criticize them by giving place to opposing views. Especially the position of al-Câmiu's-Sahih before ulama and the people, the place of sacredness and flawlessness that has reached the claim of icma, has been tried to be used as evidence in the criticisms of Abu Hanifa and its sect in almost every period. Therefore, considering this background, Bukhari is neither the first nor the last of those who criticize Abu Hanifa.

Bâbertî considers the criticism of Abu Hanifa as if he did not know the hadiths in al-Câmiu's-Sahih, as an injustice to Abu Hanifa. On the one hand, he claims the al-Câmiu's-Sahih as a Hanafî with the claim that the hadiths in Bukhari are taken from Hanafis, on the other hand, he refers to the negative literature within the sect against Bukhari. On the other hand, Ibn Abi-Iz evaluated Buhari as a mujtahid in matters in conflict with Abu Hanifa. Therefore, besides Buhârî's predecessor, he tries to express that as a great judge and mujtahid, it is natural that he thinks that his opinion as a result of the case law he made duly, like other mujtahids, is correct and other opinions are not correct. It includes various examples to justify that the hadiths in al-Câmiu's-Sahih contain authentic hadiths, except for a few. In the study, it will be preferred to understand the issue directly with the words of the interlocutors by mentioning the Bukhari claims and answers together. Thus, it is aimed to better understand the nature of the Bukhari debate during this period.

Both studies in the VIII. (XIV) century it is understood that Mamluk Egypt was a product of the political and socio-cultural background. Because in this period, it is possible to say that the rivalry and conflict between Mameluk administrators emerged on the basis of sectarian preference. Both authors are the parties to the conflict in question, and their works bear the traces of this conflicted environment. In terms of the value attributed to the sect, it is seen that Hanafî scholars have different approaches even among themselves. While Bâbertî proposes to be attached to the Hanafî sect for the sake of public interest and legal stability, Ibn Abi-Iz opposes the imitation of the Hanafî sect even though he is a Hanafi himself. Instead, he proposes the reference in the sense of being subject to evidence. Due to the imperative in practice in the Islamic states, the understanding of the Bahridi was dominant. Because, at a time when there was no law enforcement, it was tried to deal with the legal instability that different opinions reveal even within the Hanafî sect. de There was able to survive in two insights in history. Therefore, when considering the rejection of Ibn Abi-Iz against the opinions of the Bâbertî, it is not correct to make a general evaluation about this period through one of the parties. It is evident that the subject of our study, the Bâbertî's effort to keep the Hanafî sect in force and to be passed on to the next generations. On the other hand, Ibn Abi-Iz's anti-imitation evidence-oriented efforts still remain important and value, although they could not be evaluated in those circumstances.